

ბიზნეს-ინჟინერინგი

სოციალურ მეცნიერებებში

ჰუმანიტარული ინტერვენციის ტიპოლოგია და მოდელები

გოგი ცხოვრებაძე, ისტორიის დოქტორი

რეზიუმე

* * * * *

ნაშრომში განხილულია ცივი ომის შემდგომი თანამედროვე ჰუმანიტარული ინტერვენციის მოდელები, რომლებიც საერთაშორისო სამართლის მკაცრად განწესებული ნორმები კი არ არის, არამედ განსაზღვრულია პოლიტიკური, დიპლომატიური, სამხედრო და მორალურ-სამართლებრივი ასპექტებით. ახსნილია თითოეული მოდელის მიზეზ-შედეგობრივი მხარეები. სამხედროების როლი და ადგილი ასეთი ქმედებისას. ასევე, იმ აუცილებელი პირობების, ნორმებისა და კრიტერიუმების დაცვა, რათა ინტერვენცია არ გასცდეს ომის უნივერსალური თეორიის - „ომზე უფლება, უფლება ომში“ სამართლებრივ, მორალურ და ჰუმანიტარულ პრინციპებს.

Typology and Models of Humanitarian intervention

Summary

The work concerns the models of humanitarian intervention in the post-Cold War period which are not strictly prescribed norms but are defined by the political, diplomatic, military factors and moral and legal aspects. The conditions, norms and criteria are also described required in order not to violate the universal theory of war: “jus ad bellum jus in bello” with its legal, moral and humanitarian principles.

საუკუნეების მანძილზე კაცობრიობა სხვადასხვა ტიპის ომების მომსწრე შეიქმნა, რომელთაც თავისი ზრახვები და ხასიათი ჰქონდა. ასეთები იყო:

- ბარბაროსული ომები (მოკალი და გაძარცვე);
- რაინდთა ომები (თავი ისახელე);
- სავაჭრო ომები (კომერციული ინტერესები);
- კოლონიური ომები (სხვადასხვა ქვეყნების ტერიტორიისა და რესურსების მიტაცება);
- ჯვაროსნული ომები (ან ზოგადად) რელიგიური ომები;
- სამოქალაქო ომები (საკუთარ ქვეყანაში ძალით ცვლილებების განხორციელება);
- თავისუფლებისა და დამოუკიდებლად გამოყოფისათვის წარმოებული ომები;
- რევოლუციური ომები (რევოლუციის ექსპორტი სხვა ქვეყნებში);
- ომები სამართლიანობის აღდგენისათვის (უსამართლოდ წართმეულის დაბრუნება);
- შურისძიებისათვის ბრძოლა (სამაგიეროს გადახდა უწინდელი უსამართლობისათვის);
- თავდაცვითი ომები (ქვეყნის დაცვა სხვათა აგრესიისაგან);
- პრევენციული ომები (შესაძლო აგრესიის აღკვეთა მომავალში);
- ჰუმანიტარული ინტერვენცია (დახმარება გადარჩენისათვის ან იძულებითი ფორმით მშვიდობის დამყარება).

ჩვენი განხილვის საგანია უკანასკნელი მათგანი - ჰუმანიტარული ინტერვენცია, ანუ დახმარება გადარჩენისათვის ან იძულებითი ფორმით მშვიდობის დამყარება.

საერთოდ კი XIX ს. დასაწყისიდან ვიდრე XX ს. 80-იან წლებამდე რამდენიმე ინტერვენცია განხორციელდა ჰუმანიტარული მიზნით, რომელთაც საომარი მოქმედებები მოჰყვა და რომლებიც პრინციპში განსხვავდება თანამედროვე ჰუმანიტარული ინტერვენციის არსისაგან, თუმცა მათ ბევრი საერთო მსგავსება გააჩნიათ და ამიტომაც თანამედროვენი განიხილავენ როგორც ჰუმანიტარულს. ესენია: საფრანგეთისა და რუსეთის (1821-27 წწ.) საბერძნეთში, ფრანგების (1860-1861 წწ.) ლიბიაში, აშშ-ის ომი ესპანეთთან (1898 წ.), ხოლო ცივი ომის პერიოდში ინდოეთის ომი პაკისტანთან ბანგლადეშის თაობაზე 1971 წ. ვიეტნამის 1979 წ. კამბოჯაში და იმავე 1979 წ. ტანზანიისა უგანდაში.

ცივი ომის დამთავრების (XX ს. 90-იანი წლები) შემდეგ დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა სხვათა დაცვისათვის ომებს, ასევე თავისუფლებისა და გამოყოფისათვის წარმოებულ ქმედებებს ჰუმანიტარული ინტერვენციის საფარქვეშ, ვიდრე გლობალურ კონფლიქტებს. სწორედ ჰუმანიტარული ინტერვენციის ამ ტიპებზე (მოძღვრებზე) გავამახვილებთ ყურადღებას.

თუმცა, ზოგადად უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე ჰუმანიტარული ინტერვენცია განიხილება მსოფლიო წესრიგის ერთგვარ ფორმად და მთავარ სადისკუსიო თემად საერთაშორისო ურთიერთობებში. ამავდროს იგი გახდა ერთგვარი ინსტრუმენტი მთელი რიგი პრობლემური საკითხების მოსაგვარებლად, იქნება ეს ადამიანთა უფლებების მასობრივი დარღვევა, ჰუმანიტარული კატასტროფა თუ სახელმწიფოს შიგნით მიმდინარე ეროვნული, რელიგიური ან სხვა ფაქტორებით გამოწვეული გადაუჭრელი პრობლემური საკითხები, გამომდინარე ეთიკური თუ მორალურ-სამართლებრივი პრინციპებიდან.

აქვე უნდა აღინიშნოს. რომ ყველა ქვეყანა მას თავისებურად უდგება და ამიტომაც მათ შორის არ არის შეთანხმებული ქმედება საერთაშორისო სამართლის ნორმებიდან გამომდინარე

პირველად ჰუმანიტარული ინტერვენციის პრობლემას შეეხო ჰუგო გროცი თავის წიგნში “ომისა და მშვიდობის სამართალი”. ეხება რა ხელისუფლებისა და მოქალაქეების ურთიერთობას იგი თვლიდა, რომ- “თუ ხელისუფალი მასიურად არღვევს თავისი ხელქვეითების უფლებებს, მაშინ საზოგადოება იტოვებს უფლებას, იარაღის ძალით შეაჩეროს ჩაგვრა.” (იხ. ჰუგო გროცი „ომისა და მშვიდობის სამართალი“, წიგნი-2, გვ.562-563. რუს. ენაზე, მ. 1956.) იგივე მიდგომით ხასიათდება სამართლიანი ომის სხვა თეორეტიკოსები- ვიქტორია, სუარესი და ხხ საუკუნის ცნობილი სამართალმცოდნე ლაუტერპახტი. (იხ. „ომის ზნეობრივი შეზღუდვები“- პრინციპები და მაგალითები, (ინგლისურიდან რუსული თარგმანი) მ. 2002.)

თანამედროვე გაგებით ჰუმანიტარული ინტერვენცია არის იძულებითი ქმედების ფორმა ერთი მხარის მიერ მეორის ზემოქმედებაზე, რომელიც გამოიყენება ორი ტიპის სიტუაციაში:

პირველი, - როცა მასობრივად ირღვევა ადამიანის უფლებები რომელიმე მხარეს, ხოლო ხელისუფლებას არ შეუძლია აკონტროლოს ან აღკვეთოს ის, ან თვითონ არღვევს მას.

მეორე- ხელისუფლებას არ შესწევს უნარი და პასუხისმგებლობა, ან არ სურს გადანაწილოს ელემენტარული საჭიროება, ან მისივე დაუდევრობით ხდება ყოველივე.

ჰუმანიტარული ინტერვენციის მიზანია აღკვეთოს დარღვევები და ხელი შეუწყოს მოსახლეობის ელემენტარული, სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას.

ინტერვენცია შეიძლება განხორციელდეს ცალკეული ქვეყნის ან საერთაშორისო ორგანიზაციების

მიერ (გაერო, ნატო) ძალის გამოყენებით, მინიმალური კომპეტენციის ფარგლებში წესრიგის დამყარებით, ასევე დიპლომატიური გზით, ან ჰუმანიტარული ორგანიზაციების (წითელი ჯვარი, წითელი ნახევარმთვარე, ექიმები საზღვრების გარეშე) ხელშეწყობით, რათა ჩარევა არ გასცდეს მორალურ-სამართლებრივ ჩარჩოებს და არ მიიღოს მკვეთრად გამოხატული პოლიტიკური შეფერილობა ან სხვა ინტერესი, რომელიც შეიძლება გლობალურ უთანხმოებაში გადაიზარდოს (მაგ. რუსეთ-საქართველოს 2008წ. ომი).

ყოველი ქმედება, იქნება ეს სახელმწიფოს თუ უნივერსალური საერთაშორისო ორგანიზაციის მიერ განხორციელებული, მკაცრად უნდა შეესაბამებოდეს სამართლიანი ომის პრინციპებს — მართალი საქმე, კეთილი ზრახვები, ასევე უმთავრეს უფლებრივ მოთხოვნას — ომზე უფლება და უფლება ომში.

როგორც ზემოთ ვთქვით, ცივი ომის დამთავრების შემდეგ ჰუმანიტარული ინტერვენციის ლეგიტიმაცია გახდა დისკუსიის ცენტრალური თემა საერთაშორისო ურთიერთობაში. ამ დისკუსიების ბოლომდე გასააზრებლად საჭიროა სწორად გავერკვეთ ჰუმანიტარული ინტერვენციის არსში, რომელიც სიტყვასიტყვით შეიძლება იყოს — “ერთი სახელმწიფოს ჩარევა მეორე სახელმწიფოს შიდა საქმეებში ჰუმანიტარული ინტერვენციის მიზნით.” სხვები კი ფიქრობენ, რომ ასეთი ჩარევა არ უნდა განხორციელდეს სამხედრო ძალის გამოყენებით, არამედ ის უნდა მოხდეს სახელმწიფოთა შეთანხმების საფუძველზე, ან კიდევ, მიღწეული შედეგის შემდეგ შეიარაღებულმა ფორმირებებმა დატოვონ იქაურობა. თუმცა ჰუმანიტარული ინტერვენციის მთავარ საგნად შეთანხმებიდან გამომდინარე უნდა გახდეს მართალი საქმე, რათა არ დაირღვეს ქვეყნის სუვერენიტეტი და ტერიტორიული მთლიანობა, რადგან, ვინც მას იცავს ის მართალია, ის ყველაზე მაღლა დგას, თვით ანტინტერვენციონისტებზეც კი. რადგან თუ დაირღვევა სუვერენული ქვეყნის მთლიანობა, ამით ჩვენ შევარყევთ საერთაშორისო წესრიგის საფუძვლებს, რომლის დაცვა უმთავრესია.

ჯერ კიდევ 1648 წელს ვესტფალის მშვიდობამ განსაზღვრა სუვერენიტეტისა და ინტერვენციის მორალის უნივერსალური საფუძვლები, რომელიც ასევე მკაცრადაა გაწერილი გაეროს წესდებაში. თუმცა ცივი ომის შემდეგ სუვერენიტეტი აღარ განიხილება წმინდათაწმინდა საქმედ. ითვლება, რომ მსოფლიო წესრიგის ჰუმანიტარული ასპექტები უნდა დაკონკრეტდეს საერთაშორისო სამართალში.

კიდევ ერთი პრობლემა. როგორიცაა მართალი საქმე, (ინტერვენციის სამართლიანობა) ეხება ინტერვენციის მასშტაბების განსაზღვრას და აქაც ის შეეხება წმინდა ჰუმანიტარულ დახმარებას, ადამიანის უფლებებსა და დემოკრატიას. ამავე დროს, ქვეყნის საშინაო საქმეებში ჩარევის თავშეკავება უზრუნველყოფილი (გარანტირებული) უნდა იყოს და სუვერენიტეტი ეფუძნებოდეს თვითგამორკვევის პრინციპებს. თანაც ჩარევა უნდა განხორციელდეს

მხოლოდ გადაუდებელი საჭიროებისათვის (შიმშილის ალკვეთა, სამედიცინო დახმარება და სხვა). ყოველივე ამის მაგალითია ბოსნიის კონფლიქტის (1992-1995წწ.) საერთაშორისო ჩარევა.

კერძოდ, ბოსნიის ომის დაწყებისას 1992წ. ის უკვე იყო სუვერენული სახელმწიფო. მუსლიმებისაგან შემდგარი ოფიციალური ხელისუფლება ცდილობდა შეენარჩუნებინა სახელმწიფოს ერთიანობა და სუვერენიტეტი, მაშინ როცა სერბეთი და ხორვატია ცდილობდნენ თავიანთი ტერიტორიის გაფართოებას მის ხარჯზე. ეს კი ნიშნავდა ბოსნიის სახელმწიფოს ნაშლას.

მიუხედავად იმისა, რომ გაერო ცდილობდა ჰუმანიტარული ჩარევის გზით შეენარჩუნებინა ეს პროცესი (სამშვიდობოების გამოყენებით სამხედრო ესკალაციის შეჩერება), მიუხედავად ამისა ეთნიკურ და რელიგიურ კონფლიქტში ჩართული მოსახლეობის მსხვერპლი იზრდებოდა. იმავე გაეროს ლტოლვილთა საქმეების უმაღლესი კომისიის მონაცემებით ლტოლვილთა რაოდენობამ ბოსნიასა და ჰერცეგოვინაში 2 მლნ-ს გადააჭარბა, რის შედეგადაც გაეროს სანქციის საფუძველზე გადაწყდა ჰუმანიტარული პერსონალის დაცვა სამხედრო ძალით. ამავე დროს, შექმნილი იქნა უსაფრთხოების ექვსი დამოუკიდებელი ზონა (სარაევო, სრებრენიца, ჟეპა, გორაჟდა, ბიხაჩი, ტუზლა). გაეროს უშიშროების საბჭოს 1993 წლის 16 აპრილისა და 6 მაისის რეზოლუციების საფუძველზე (819, 824) ეს ზონები თავისუფალი უნდა ყოფილიყო სამხედრო მოქმედებებისაგან, სადაც გაეროს სამხედრო ძალებს უნდა შეესრულებინათ მხოლოდ შემკავების ფუნქცია (გაეროს პერსონალის, ჰუმანიტარული ტვირთის, ან თავდაცვის შემთხვევაში), მაგრამ 1995 წლის ივლისში სრებრენიცაში დატრიალებულმა ტრაგედიამ (როცა ბოსნიელმა სერბებმა რამდენიმე ათასი მუსლიმი მამაკაცი მოკლეს გაეროს ჰოლანდიური კონტინგენტის თვალწინ) გაეროს თავდაცვის ზონების პოლიტიკის კრახი გამოიწვია. ერთი სიტყვით, გაერო ერთის მხრივ აპურებდა მოსახლეობას, მეორეს მხრივ მისი ეგიდით მყოფი სამშვიდობო ძალები ხელს არ უშლიდნენ მოწინააღმდეგე მხარეებს ერთმანეთი დაეხმობათ. (შევადართ იგივე სცენარი რუსეთის სამშვიდობო ძალების ქმედებას, როცა მათ ზურგს უკან მდგომი ოსი არაფორმალური შეიარაღებული ძალები როგორ უშენდნენ ცეცხლს ქართული სოფლების მშვიდობიან მოსახლეობას)

ამავე დროს, ინტერვენციის სამართლიანობა ანუ მართალი საქმე უნდა შეესაბამებოდეს — “Jus ad bellum” (უფლებას ომზე) და იცავდეს ომის თავსებადობისა და შესაძლო წარმატების პრინციპებს.

განვიხილოთ ორი ათეული წლის მანძილზე იყო არანაკლებ რვა შემთხვევა, როცა ჰუმანიტარული კატასტროფის მასშტაბებმა გადააჭარბა 1 მლნ იძულებით ლტოლვილს და არანაკლებ 100 000 დაღუპულს. თუმცა არც აშშ-ს და არც გაერო-ს არ გამოუყენებია სამხედრო ძალა, რათა შეეჩერებინათ

სტიქიური უბედურება.

ყველაზე ცნობილი და შემამოფრთხილებელი კატასტროფები იყო რუანდაში 1994წ. ასევე სუდანში, კონგოში, ბურუნდიში, ანგოლაში, ავღანეთში, ჩეჩნეთსა და კოლუმბიაში.

აღნიშნულ ქვეყნებში საერთაშორისო თანამეგობრობამ თავშეკავება გამოიჩინა და იგი ჰუმანიტარული კატასტროფის მიმდინარეობისას ე.წ. თავშეკავების ტიპად (სახედ) ანუ ერთგვარ მოდელად იქცა.

მეორე, რელფის მოდელი, ანუ უბედურების ზონა პოლიტიკური გადაწყვეტილებების გარეშე, როგორიც იყო სომალიში ბუშის პირველი ადმინისტრაციის დროს 1992წ. დეკემბერში და გაეროს გადაწყვეტილება 1993-95წწ. ბოსნიაში, როცა ფაქტიურად ალიკვეთა შიმშილი და განხორციელდა წმინდა ჰუმანიტარული ჩარევა. ამ შემთხვევაში ჰუმანიტარული ინტერვენციის მიზანი იყო არა კორექცია, დასჯა, ან უსამართლობის აღკვეთა, არამედ შედეგების შემსუბუქება, ხოლო უშიშროების საბჭოს გადაწყვეტილება გამოყენებინა სამხედრო ძალა, მხოლოდ აღნიშნულ მიზანს ემსახურებოდა. თუმცა ბოსნიის ამბებმა შემდეგში აჩვენა, რომ რიგი ქვეყნების პოლიტიკური ინტერესი აფერხებდა წმინდა ჰუმანიტარული ინტერვენციის განხორციელებას.

მესამე, რელფს პლუსი მოდელის განხორციელება აუცილებელი გახდა იმ შემთხვევაში, როცა პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღება გარდაუვალი შეიქმნა და ის განხორციელდა მეგობარი ქვეყნების ძალისხმევით. მაგ. რაც აშშ-მა გააკეთა ჰაიტიში 1994წ. ასეთივე სცენარები განხორციელდა კარიბის ბასეინსა და ცენტრალურ ამერიკაში (დომინიკის რესპუბლიკა, გრენადა, პანამა), რომელიც “ამერიკის ჩარევის სახედ” ჩამოყალიბდა და შედეგის მიღწევის შემდეგ გაყვანილი იქნა შეიარაღებული ძალები, როცა პოლიტიკური ნესრიგი აღდგენილი იქნა სწრაფად და იაფად. მას ყველა უყურებს როგორც ჰუმანიტარულს, მაგრამ ლიბერალები მასში უფრო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ინტერესებს ხედავენ.

მეოთხე, რეკონსტრუქციის მოდელი უფრო ამბიციურია და მიზნად ისახავს მთელი პოლიტიკური სისტემის მოდელირებას. ამის კლასიკური მაგალითებია ამერიკის ჩარევა მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ გერმანიის, იაპონიის, ავსტრიის, იტალიასთან მიმართებაში (მარშალის გეგმა), თუმცა ის რაც თავდაპირველად განხორციელდა ბოსნიაში, კოსოვოსა და მაკედონიაში არ იყო მარტო რეკონსტრუქცია, ის უფრო იყო ახალი ქვეყნის მშენებლობა ჰუმანიტარული ინტერვენციის მორალურ-ზნეობრივი ფაქტორებიდან გამომდინარე, სადაც არასოდეს ყოფილა არათუ ლიბერალურ-დემოკრატიული მმართველობა, არამედ თვით სახელმწიფოებრიობის არსებობის ფაქტიც კი.

თუმცა პრევენციული ქმედება და პრევენციული დიპლომატია გამყარებული სამხედრო ძალით ყველაზე კარგი მეთოდია ჰუმანიტარული კრიზისის გადასაწყვეტად ანუ ჰუმანიტარული ინტერვენციის რეჟიმში წარმართული მოდელი-საქმე ლაპარაკის

ნაცვლად.

ჰუმანიტარული ინტერვენციის განხორციელებისას მთავარი მართო კეთილი ზრახვები ან საერთაშორისო სამართლის მკაცრად განერილი ნორმები კი არ არის, არამედ მას განსაზღვრავს მთელი რიგი ასპექტები, რომელიც ჰუმანიტარული ინტერვენციის ქრილში განიხილება ჩარევის მეთოდებიდან გამომდინარე. ეს ასპექტებია:

1. საშინაო-პოლიტიკური
2. დიპლომატიური
3. სამხედრო
4. მორალურ-სამართლებრივი

აშშ-ის რეალისტ კონსერვატორთა აზრით, როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკა მიმართული უნდა იყოს სასიცოცხლო მატერიალური ინტერესების დაცვაზე, ხოლო ნეოკონსერვატორები თვლიან, რომ იდეალების (დემოკრატია, ადამიანის უფლებები და სხვა) დაცვა ასევე აუცილებელია, ამიტომაც საშინაო და საგარეო მხარდაჭერის გარეშე მიზანშეუწონელია ჩარევის განხორციელება და რომ ჰუმანიტარული ჩარევის გაფუჩქნის დრომ აშშ-ი ჩაიარა. თუ ასეთი ჩარევა მაინც მოხდება, ის უნდა იყოს მინიმალური და ემყარებოდეს როგორც ქვეყნის, ისე ხალხთა სასიცოცხლო ინტერესების დაცვას. თუმცა თვით შტატების მოსახლეობის სამი მეოთხედი ჩარევის მომხრეა. ისინი თვლიან, რომ არმიის 25% სპეციალურად უნდა მომზადდეს ასეთი ჩარევისათვის. ამავე დროს დანაკარგები არ უნდა არსებობდეს ან მაქსიმალურად მინიმუმზე უნდა იქნას დაყვანილი. მაგ. 1993 წლის ოქტომბერში სომალიში 18 სამხედრო მოსამსახურის დაღუპვამ ამერიკელთა 40% ნეგატიურად განაწყო და ჯარების გამოყვანა მოითხოვეს. რაც შეეხება ბალკანეთის ოპერაციებს, მოსახლეობის 60% აზრით ისინი განიცდიან დანაკარგების გაზრდილ რაოდენობას, თუმცა საზოგადოებრივი მხარდაჭერა მიმდინარე ოპერაციებზე მკვეთრად არ შემცირებულა, რაც შეეხება თვით სამხედროებს, ისინი თავს ასეთი ოპერაციების მიმდინარეობისას არაკომფორტულად არ გრძნობენ. როგორც მოსახლეობის ისე სამხედროების განწყობაზე კარგად მოქმედებს მეტი ინფორმაციულობა, ასევე პრეზიდენტის გადაწყვეტილება, რომელიც ამ საკითხში უმთავრეს როლს თამაშობს.

დიპლომატიურობა

სტრატეგიის გარეშე აშშ-ის პოლიტიკა ვერ იქნება მომგებიანი თუ ის დაეფუძნება მხოლოდ სი-ენ-ენის ინფორმაციას ან პრეზიდენტის რელიგიურ განწყობას, განსაკუთრებით მაშინ, როცა დღის წესრიგში დგება კრიზისში ჩარევის დრო. ამ დროს უპირველესია მეგობარი სახელმწიფოების კეთილგანწყობა, რომლის გარეშე ქმედება კონტრპროდუქტიული ვერ იქნებოდა. გარდა ამისა საჭიროა გაეროს გარკვეული სანქცია, მაშინაც კი, როცა ყველასათვის ნათელია, რომ იქ გადაწყვეტილებების მიღება, განსაკუთრებით უშიშროების საბჭოს დონეზე პრაქტიკულად

შეუძლებელია. ამიტომ სტრატეგიულ დაგეგმვაში პრევენციულ დიპლომატიას გადამწყვეტი როლი ენიჭება, რომელიც უფრო ფრთხილი და მოზომილია, შესწევს უნარი განსაზღვროს რა მოჰყვება ჩარევას და ხელმძღვანელობს მორალური ასპექტებიდან გამომდინარე. ამავე დროს მას შეუძლია გადამწყვეტი როლი ითამაშოს ისეთი ქვეყნების ჩარევისაგან, როგორც რუსეთი და ჩინეთი, რომელთაც უამრავი პრობლემები გააჩნიათ და ნაკლებად აქცევენ ყურადღებას იდეალებს (ადამიანის უფლებებს და ზოგადად დემოკრატია).

სამხედრო ასპექტი

ბევრი ანალიტიკოსი, ასევე პოლიტიკოსები, როგორც აშშ-ი, ისე სხვაგან თვლიან, რომ არმიის ჩარევა კრიზისებში ეწინააღმდეგება არმიის დოქტრინას და ორგანიზაციულ სისტემას. ამავე დროს ასუსტებს სამხედრო მომზადებას, ზრდის პოლიტიკის როლს არმიის საქმეში. და თუ მაინც მოხდება არმიის ჩარევა, გათვალისწინებული უნდა იქნას მრავალი ფაქტორი. მაგ. პროფესორ სარქისიანის (www.Fpri.Org/articles/2001/06/questionhumanitarianinterventionconference.ReportMicaelP.Noonan,Rapporteur) აზრით:

- ა) უნდა შეიქმნას სპეციალური ქვედანაყოფი ჰუმანიტარული მისიის შესასრულებლად;
- ბ) უნდა მოხდეს ამერიკის მხარდაჭერა საერთაშორისო ორგანიზაციებისადმი (მაგ. გაეროს) სამხედრო ტექნიკური, ადმინისტრაციული ან დაზვერვითი კუთხით;
- გ) მოხდეს დაყრდნობა რეგიონალური ორგანიზაციებისადმი (მაგ. აფრიკული ინიციატივა);
- დ) გამოყენებული იქნას კერძო ორგანიზაციები (მაგ. ისეთი, რომელიც წვრთნიდა ხორვატის არმიას);
- ე) მოხდეს დაზვერვითი საშუალებების ან ფარული ოპერაციების განხორციელება.

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით თავისი დამოკიდებულება გააჩნიათ სამხედროებს. მაგ. გადამდგარი გენერალ-ლეიტენანტი ბერნარდ ტრაინორი (აშშ) თვლის, რომ საზღვაო ფეხოსნებს სხვებთან შეარებით უფრო მაღალი კულტურული წანამძღვრები გააჩნიათ და უფრო მომზადებული არიან (როგორც მატერიალურ-ტექნიკურად, ისე ორგანიზაციულად) ასეთი ოპერაციებისას, თუმცა ჩაერიონ თუ არა ისინი ამ საქმეში მათი გადასაწყვეტი არაა. „თუ პრეზიდენტი თვლის, რომ უნდა თქვენ უნდა ჩაერთოთ, ჩვენ ვერ ვიკამათებთ მასთან. ჩვენ ეს უნდა შევასრულოთ“. *Published by permission of FPRI. Philadelphia 2001.

ასეთივე პოზიციას იზიარებს აშშ-ის არმიის ბევრი სხვა გადამდგარი ოფიცერი..

მორალურ-სამართლებრივი ასპექტი

ჰუმანიტარული ინტერვენცია წარმოადგენს საერთაშორისო სამართლის საკამათო თემას, ძირითადად

იმიტომ, რომ იქ დევს სამხედრო ძალის გამოყენების საშიშროება და ის არ უნდა გასცდეს ნაციონალური იურისდიქციის ფარგლებს არცერთი მხრიდან, რათა დაცული იქნას ამა თუ იმ სახელმწიფოს ნაციონალური ინტერესები თუ ადამიანის უფლებები. ასევე მთავარია თუ ვინ ახორციელებს მას.

ცალკეული სახელმწიფოს შემთხვევაში, მაგ. აშშ-ის კონსტიტუციაში ამ მხრივ გარკვეულ შეზღუდვებს ვაწყდებით, თუმცა პრეზიდენტი, როგორც მთავარ-სარდალი ფლობს გარკვეულ უფლებამოსილებას, მაგრამ აქაც განერილია მისი უფლებები და ცალკეული შემთხვევები ითვალისწინებს ამ წესებს. მაგ. ყველაზე მისაღები ჩარევის ფორმა მუშაობს მაშინ, როცა საქმე გვაქვს კატასტროფის მძიმე შედეგებთან (მაგ. შიმშილობის აღმოფხვრა). ამ შემთხვევაში არც იურიდიული და არც მორალური ვალდებულება არავის აკისრია. ის დამოკიდებულია მხოლოდ და მხოლოდ გადანყევტილებაზე (მაგ. თუ ვინმე იხრჩობა აუზში, შენი მორალური მხარეა რა ფორმით შეიძლება დაეხმარო ან არ დაეხმარო მას).

სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობებში ამოსავალ ნერტილად კვლავ რჩება ჩვენს მიერ ზემოთ ნახსენები ვესტფალის შეთანხმება, რომელიც ითვალისწინებს სახელმწიფოთაშორისო კონფლიქტებში ჩარევას. თუმცა ამ სისტემას ბზარი გაუჩნდა მას შემდეგ, რაც ორი მსოფლიო ომის შედეგად დაინგრა ევროპული იმპერიები. ამიტომ, დღეს ასეთი ჩარევის საუკეთესო საშუალებად ითვლება საერთაშორისო სამართლებრივი ნორმების დელეგირებულია. ამავე დროს შედეგი მიუღწეველი დარჩება თუ არ იქნა გადანყევტილი მორალურ-ეთიკური საკითხები, განსაკუთრებით სამხედროებთან მიმართებაში.

როგორც ვთქვით, 90-იანი წლებიდან დღემდე ძირითადად ჰუმანიტარული ჩარევის ოთხი მოდელი განხორციელდა, რომლებიც მეტ-ნაკლებად აკმაყოფილებდა მორალურ-სამართლებრივ მხარეს. ესენია:

1. თავშეკავების მოდელი (როგორც რუანდაში);
2. რელფის მოდელი, ანუ უზედურების ზონა პოლიტიკური გადანყევტილების გარეშე (ბუშის პირველი ადმინისტრაციის დროს სომალიში 1992წ. და გაეროსი 93--95 წწ. ბოსნიაში);
3. რელფს პლუსი-ჰუმანიტარული ჩარევა პოლიტიკური წესრიგის დამყარების მიზნით (აშშ-ის ჰაიტიში 1994წ.);
4. რეკონსტრუქციის მოდელი - მთელი პოლიტიკური სისტემის რეკონსტრუქცია (აშშ-ის, ნატოს და გაეროს ეგიდით სომალიში, ბოსნიასა და კოსოვოში).

ამათგან, ყველაზე ამბიციურია უკანასკნელი, რომელიც დიდ რისკთან და გადანყევტილებების ფართო სპექტრთანაა დაკავშირებული. თუმცა რუსეთის მიერ საქართველოსთან (2008წ) მიმართული ჩარევა იყო წმინდა წყლის ავანტიურა და მიზნად ისახავდა სახელმწიფოს წინააღმდეგ მიმართულ ხელისუფლების დამხობის ფორმას, რომლის კრახით დამთავრების შემდეგ მას მოჰყვა ქვეყნის ცალკეული ნაწილების ოკუპაცია, რომელიც შეიძლება ე.წ. ოკუ-

პაციის მოდელად მივიჩნიოთ. ასეთმა ჩარევამ კიდევ უფრო გააღრმავა კონფლიქტი და მას სერიოზული საერთაშორისო პოლიტიკური და დიპლომატიური გართულებები მოჰყვა, რომელიც შეიძლება გრძელვადიანი პრევენციული დიპლომატიით, უფრო სწორად, ზენოლით გადაიჭრას.

რაც შეეხება ჩარევის ყოველმხრივ გამართლებას, ყოველივე ამის საუკეთესო საშუალებად გამოყენებული უნდა იქნას ადამიანის უფლებათა დარღვევის მასიური გამოვლენის ფაქტები, ისეთი როგორც მოხდა და ხდება დღეს რუსეთის და მის მიერ დანიშნული მარიონიტული მთავრების მიერ საქართველოს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე-საქართველოს აფხაზეთსა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთში“.

თუმცა, როგორც არ უნდა იყოს ჩარევა, იქნება ეს სამართლებრივი თუ მორალურ-ეთიკური მხარეებით გამართლებული, ჩამრევმა ქვეყანამ გარკვევით უნდა განმარტოს თავისი მიზანი და მოგვარების პერსპექტივები. გასაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს დროულობას, სანამ კატასტროფამდე არ მივსულვართ და საჭირო არ გამხდარა სამხედრო ქმედებათა აუცილებლობა. ამავე დროს, მთავარი მიზნის მისაღწევად სჯობს თავშეკავება, თუ მოუშადადებლობით, ან არაეფექტური ქმედებით საქმეს არ გავართულებთ და ერთიც, არ შეიძლება სოციალური და პოლიტიკური საკითხებით მანიპულირება. მიზანმიმართული და მიღწევადი ქმედების გამართლება ძირითადად მაინც კეთილ ზრახვებს უკავშირდება და სამართლიანობასთან ერთად ასეთი ქმედება გამართლებული იქნება.

სამწუხაროდ, სამშვიდობო ჰუმანიტარული ოპერაციების უმრავლესობა იგეგმება ან ტარდება სახელმწიფოს ნაციონალური ინტერესების მიზეზით, ხოლო ახლადგამოჩენილი დოქტრინა - „ჰუმანიტარული ჩარევის უფლება-მოვალეობა“ ჯერ კიდევ სადისკუსიო თემაა და მას მტკიცე სამართლებრივი საფუძვლები არ გააჩნია.

ამიტომ, როცა გარდაუვალ ჩარევაზე ვსაუბრობთ, ან აუცილებელი ნაბიჯების გადადგმას დააპირებს ვინმე, საჭიროა მკაცრი თვითშეზღუდვა, როგორც მორალურ-სამართლებრივი, ისე პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, რადგან ყოველთვის არსებობს იმის საშიშროება, რომ ჰუმანიტარული ინტერვენცია დიდი სახელმწიფოების მხრიდან გამოყენებული იქნას თავიანთი ბუნებრივი, ჰეგემონური ინტერესებიდან გამომდინარე.

მეორე, ჰუმანიტარული ინტერვენცია იმიტომ უნდა შეიზღუდოს, რომ ის არ იქნას აღქმული, როგორც ჩვეულებრივი პრაქტიკა სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობებში, არამედ გამოჩვეულების ჩაურევლობის პრინციპიდან გამომდინარე. იგი გამოყენებული შეიძლება იქნას უკიდურეს შემთხვევაში, შეესაბამებოდეს გაეროს წესდებას და მკაცრად დაიცვას გაეროს გენერალური ასამბლეის 1970 წლის დეკლარაცია, რომ „არცერთი სახელმწიფო ან სახელმწიფოთა ჯგუფს არ აქვს უფლება, რა ფორმითაც არ უნდა იყოს, პირდაპირ

ან არაპირდაპირ შეიჭრას, ან ჩაერიოს სუვერენული ქვეყნის საშინაო საქმეებში.“ განსაკუთრებით მაშინ, თუ ირლენდა მშვიდობიანი მოსახლეობის უფლებები.

მესამე, ნამდვილი ჰუმანიტარული ინტერვენცია მიმართულია გადაუდებელ დახმარებაზე, განსაკუთრებით თუ ეს ეხება ადამიანის უფლებებს და სამართლიანობის პრინციპს და რაც მთავარია სახელმწიფოს სუვერენიტეტს, რადგან არ არსებობს მათ შორის ვაკუუმი და ისინი კავშირშია ერთმანეთთან.

მეოთხე, როცა საქმე ეხება ჰუმანიტარული ინტერვენციის შეზღუდვებს აქ აუცილებელია მოქმედებდეს თვითშეზღუდვის პრინციპი, რომელიც უპირველესად ეხება სამართლიანობასა და წესრიგის პრობლემას, რომელიც უპირველესად უნდა უკავშირდებოდეს საერთაშორისო ეთიკის ნორმებს და არა ისეთს, რაც რუსეთ-საქართველოს ომის დროს გამოჩნდა, კერძოდ, მას შემდეგ, რაც ქართულმა არმიამ დაცალა ქ. გორი რუსული არმიის მიერ იქ განხორციელდა საცხოვრებელი სახლების დაბომბვა, კასეტური ჭურვების ჩამოყრა ცენტრალურ მოედანზე, რომელსაც მოჰყვა მსხვერპლი. სრულიად უწყინარ სიტუაციაში პირდაპირ ეთერში მყოფი ჟურნალისტის მიმართ გასროლა რუსი ოფიცრის მიერ, ეთნიკური ნიშნით ძალადობის ფაქტები, საცხოვრებელი სახლების მიზანმიმართული გადანვა, ბინებისა და ბანკების ძარცვა, რკინიგზის ლიანდაგის აფეთქება და მრავალი სხვა.

ამავე დროს დაცული უნდა იქნას რიგი აუცილებელი პირობებისა.

ა) დაცული იქნას სამართლიანობის პრინციპი. ანუ ჰუმანიტარული ინტერვენცია ლეგიტიმურია იმ შემთხვევაში თუ იქ მასიურად ირლენდა ადამიანის უფლებები და თვით მოქმედი სახელმწიფო უკეთესს პროვოცირებას და ის რამდენჯერმე მეორდება. მაგ: გაეროს ჰუმანიტარული ჩარევა სამხრეთ და ჩრდილოეთ ერაყში, სომალიში, ბოსნიასა და ჰერცეგოვინაში განხორციელდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც უშიშროების საბჭომ აღიარა, რომ ამ რეგიონებში შეიქმნა კრიზისული სიტუაცია და აუცილებელი გახდა ჩარევა. ასევე შეიძლება გავამართლოთ (თუმცა დღესაც საკამათო თემად რჩება) ნატოს ჩარევა იუგოსლავიის საქმეებში 1999 წელს.

ბ) მხოლოდ გაეროსა და სხვა საერთაშორისო რეგიონალურ ორგანიზაციებს ენიჭებათ პირდაპირი ჩარევა იმ შემთხვევაში, თუ ისინი მკაცრად იცავენ გაეროს წესდებათა მიერ აღიარებულ ნორმებს, უპირველესად გაეროს წესდების VII თავის კოლექტიურ მოქმედებათა განმარტებებს.

გ) ჰუმანიტარულ ინტერვენციას უნდა ჰქონდეს მკვეთრად გამოხატული მიზანი - თუ რას ეხება ის - ჰუმანიტარულ კატასტროფას თუ ჰუმანიტარულ დახმარებას, ხოლო ჩარევის სხვა შემთხვევაში სრულად უნდა აკმაყოფილებდეს მართალი საქმის პრინციპებს.

დ) ძალა გამოყენებული უნდა იქნას მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში. ანუ მხოლოდ მაშინ, როცა არანაირი სამართლიანობის დაცვას აზრი აღარ აქვს

და თან სანქცირებული უნდა იყოს გაეროს წესდების საფუძველზე.

ანუ, როგორც ზემოთ ავლინებით, ჰუმანიტარული ინტერვენცია შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა ფორმით, მაგ: სამხედრო შეჭრით, არასამხედრო ფორმით, ან ჯარების შეყვანით, მაგრამ არა ძალის გამოყენებით, განსაკუთრებით მშვიდობიანი მოსახლეობის წინააღმდეგ.

ე) საერთოდ კი, დანაკარგები არ უნდა აღემატებოდეს მოსალოდნელ სიკეთეს და იგი უნდა შეესაბამებოდეს ჩვენს მიერ ნახსენებ ჯუსს ანდ ბელლუმის (კეთილი ზრახვების) ანუ ომში უფლების პრინციპს. ძალის გამოყენება, მაშინაც კი როცა დარღვეულია რაიმე ვალდებულება (გნებათ საერთაშორისო) უფრო მეტი ზიანის მომტანია და უფრო მეტად არღვევს ჩამრევი მხარის მხრიდან საერთაშორისო ვალდებულებას. მაგ. რუსეთის ქმედებები 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის შემთხვევაში. მან არამარტო დაარღვია საერთაშორისო ვალდებულებები, არამედ მისი ქმედება გასცდა ომის მორალურ და ზნეობრივ ფარგლებს. ბოროტად გამოიყენა მის ხელთ არსებული არა მარტო მაქსიმალური ძალა სამხედრო თვალსაზრისით, არამედ კერძო ინტერესებიდან გამომდინარე - ძალის პოლიტიკის ყველა საშუალება და შემდგომში აღიარა მის მიერვე ოკუპირებული დე-ფაქტო მხარეები. ამით ის ავტომატურად ჩამოშორდა მესამე ნეიტრალური მხარის (ე.წ. მშვიდობისმყოფელის) ფუნქციას და ცალსახად განიხილება ომის მხარედ, როგორც ოკუპანტი ქვეყანა, აქ შეიძლება ერთი არაპირდაპირი შედარება მოვიყვანოთ, რომელიც ეხება ცალმხრივ ოპერაციებს.

მაგ. აშშ-ის ცალმხრივი ოპერაციებიდან კოალიციის ან გაეროს ოპერაციებისკენ, როცა ზოგიერთი ოპერაცია შესაძლოა დაიწყოს როგორც ერთპიროვნული გადაწყვეტილება, გამომდინარე შექმნილი ვითარებიდან და შესაძლოა საბოლოოდ გარდაიქმნას გაეროს ოპერაციად. ასეთი იყო „აფჰოლდ დემოკრასი“ (UPHOLD DEMOCRACY) 1994-წლის 19 სექტემბერი - 1995-წლის 31 მარტი) რომლის მიზანი იყო ჰაიტის სამხედრო რეჟიმის შეცვლა. ოპერაციის საფუძველი გახდა გაეროს 1994-წლის 31-ივლისის გადაწყვეტილება. ოპერაცია დაიწყო აშშ-ის ძალების მიერ ჰაიტზე ძალისხმიერი შესვლით და ოფიციალურად დასრულდა 1995-წლის 31-მარტს, როდესაც აშშ-ის ძალები შეცვლილი იქნა გაეროს მისიის მიერ, ოპერაცია დასრულდა 2000-წელს.

საერთოდ, ჰუმანიტარული ინტერვენცია ეფუძნება საერთაშორისო სამართლისა და ეთიკის ნორმებს და გამოირიცხავს ამ კრიტერიუმების ბოროტად გამოყენებას. იმისათვის, რომ შევინარჩუნოთ ჰუმანიტარული ინტერვენციის ლეგიტიმურობა და კანონიერება, მკაცრად უნდა დავიცვათ ინტერვენციის მინიმუმ ექვსი ძირითადი პირობა:

1. კეთილი ზრახვები, რომელიც უნდა განხორციელდეს გაეროს სანქციით;
2. მხოლოდ გაერო და სხვა საერთაშორისო რე-

გიონალური ორგანიზაციები (ევროკავშირი, ეუთო, ნატო გაეროს წესდებისა და ჟენევის კონვენციის საფუძველზე) არიან უფლებამოსილნი ასეთი აქციისა;

3. ინტერვენციას უნდა ჰქონდეს მკვეთრად გამოხატული მიზანი;

4. ძალა გამოყენებული უნდა იქნას უკიდურეს შემთხვევაში;

5. მორალურ და მატერიალურ დანაკარგებს უნდა მოჰყვეს გაცილებით დიდი სიკეთე და შედეგი;

6. დაცული უნდა იქნას შედეგების თანაფარდობის პრინციპი.

ერთი სიტყვით, ჰუმანიტარული ინტერვენცია უნდა აკმაყოფილებდეს სამართლიანი ომის, ომის უნივერსალური თეორიის - „ომზე უფლება, უფლება ომში“ სამართლებრივ, მორალურ და ჰუმანიტარულ პრინციპებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ჰუგო გროცი, „ომისა და მშვიდობის სამართალი,“ წიგნი-2 (რუსულ ენაზე), მ. 1956.

2. ლ.ალექსიძე, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი. თბ. 2010.

3. ომის ზნეობრივი შეზღუდვები, პრინციპები და მაგალითები. ავტორთა ჯგუფი - ბრუნო კოპიტერსი, ნიკ ფაუშენი, რუბენ აპრესიანი და სხვა. (რუსულ ენაზე), მ. 2002.

4. [www. Fpri. Org/articles/2001/06/ question humanitarian intervention conferense](http://www.Fpri.Org/articles/2001/06/question-humanitarian-intervention-conference). Report Micael P. Noonan, Rapporteur.